

Језик и комуникација

Појам језика

Језик је одувек био један од највећих феномена човековог живота. Човек је као друштвено биће осећао потребу да изрази своје мисли, своја осећања и сазнања, да усмено или писмено нешто саопшти, да прими одређене поруке и да их пошаље другом. Језик сваког народа развијао се кроз историју и у том еволутивном току постајао је све сложенији и богатији. Језик сваког појединца у складу с његовим развојем – интелектуалним, психолошким и друштвеним, постаје све богатији и разуђенији.

О језику је написано много књига, студија и расправа. Готово да је и немогуће замислити данашњег човека да не размишља о језику или да се не бави у неким тренуцима одређеним аспектом језика. Стручњаци који се баве језиком покушали су да га дефинишу и одреде, али у томе се подоста не слажу, тј. различито дефинишу језик. Постоје многобројне дефиниције језика и свака од њих на овај феномен људског живота гледа на свој начин. Значи, не постоји интегрална дефиниција језика која би била прихватљива за све оне који о њему размишљају. То је, свакако, оправдано, јер се језик испољава у разним облицима и свако га види у складу са својим интересовањима и стручним схватањима. Навешћемо неке дефиниције језика.

„Језик је систем знакова који је (говорно и писано) средство општења, споразумевања међу људима. Језиком човек саопштава своје мисли и осећања другим људима. А то значи да је језик друштвена

појава, да је његов постанак везан за постанак и развој људског друштва. Као најсавршеније средство споразумевања он је везан за мисао, па су мишљење, свест и језик у сталном јединству. Са усавршавањем мисли, усавршава се и језик и, природно, са усавршавањем језика развија се и мишљење” (Станојчић–Поповић, 1999:4).

„Језик је систем знакова који човеку омогућује развијен друштвени и душевни живот, и који се остварује у општењу међу људима” (Бугарски, 1995: 12).

„Језик је интегрални део друштвеног живота и културе” (Јакобсон).

Све ове дефиниције језика су разноврсне, али имају и доста заједничког а то заједничко чини суштину схватања језика. У свим тим дефиницијама препознатљиве су најмање две битне вредности: да је језик систем знакова и да служи за општење или споразумевање међу људима поштујући при томе одређена правила. Чим је језик систем знакова то значи да ти знакови функционишу по одређеним правилима, дакле, да су уређени. Језик, значи, није гомила материјала која постоји без икаквог реда, хаотично. Напротив, језик је организована целина а његова природа и индивидуалност управо зависе од начина организације језичких феномена. Језик је систем или структура која се састоји од одређених елемената или делова међусобно условљених изграђеним односима једног према другом и према језику као целини. Језик је средство споразумевања или општења међу људима и тиме се истиче његова комуникативна улога. Овде је само реч о језику људског рода, али се не говори о језику других живих бића, ако постоје, а постоје претпоставке за тако нешто.

Језик је заједничка тековина свих људи, али свака људска заједница има свој језик. Језик је настајао, развијао се и стварао кроз генерације једне друштвене заједнице и увек је временом попримао посебне карактеристике у складу с њеним начином живота и схватањима. Тако су настајали језици разних народа и мањих заједница или су одумирали заједно с тим заједницама.

Језик је, дакле, најсавршеније средство споразумевања међу људима. Општење или споразумевање његова је основна функција и од њене развијености зависи квалитет живљења и постојања.

О конвенцијалној функцији језика, о језику као систему уобичајених и „договорених” правила комуницирања или о језику као егзактно канонизованој форми изражавања говори лингвиста Јен Рен Чао (Yuen Ren Chao):

„Језик је вољно понашање. Кашљање и кијање нису речи. Смејање и плакање није говорење. Не може се исказати кашаљ, али се може подражавати, може се рећи а-хм. Не може се изрећи кијање, али се може рећи ап-ћиха. Исто тако, када се каже ха-ха, не смеје се, и када се каже, авај, не плаче се” (Васић, 1980: 11).

Животињско општење и људски језик

Данас се мало зна о језику као средству комуницирања у животињском свету. Истраживања китова све више говоре о томе да се ова бића међусобно споразумевају на одређен начин. Животињска комуникација се проучава на одређеној врсти мајмуна, али нема изгледа да ће се открити њихов систем комуницирања. Веома је познат систем сигнала пчела и мрава. Папагаја могу да имитирају одређено људско језичко понашање, али не могу сами да конструишу језички израз. Ипак, људски језик је савршен и јединствен, развијен је и изграђен, и ништа му се у општем систему комуникације не може приближити.

До сада су сва озбиљна истраживања језика у животињским заједницама завршила неуспехом. Истраживачи су користили разне технике како би открили начин споразумевања међу животињама, али нису сазнали да имају праве језичке или говорне поруке. Занимљиви истраживачки резултати постигнути су у проучавању општења међу пчелама. Савршена организација пчелињих колонија уверила је истраживаче да се пчеле међу собом споразумевају, но то је далеко од правог лингвистичког општења. Пчеле се међусобно веома добро споразумевају, шаљу поруке једна другој, али се те поруке не могу анализирати и научно верификовати људским језиком. Задивљујуће резултате у изучавању језика пчела постигао је немачки научник и истраживач Карл фон Фриш. Свакако, не постоји глобални језик животиња, али поједине животињске врсте су изградиле свој начин општења који је веома далек од људског језика и говора.

Научници су открили да се животиње служе инстинктивним системом споразумевања као начином борбе за опстанак. Животиње се у споразумевању користе многобројним сигнаlima да би оствариле биолошко општење. То су мириси, звуци, покрети, светлећи сигнали и додири.

Језици у свету

Данас у свету има велики број природних језика. Сматра се да има око пет хиљада живих језика и неколико хиљада дијалеката. Лингвистика у неким крајевима света није решила однос између језика и дијалекта и то успорава идентификацију појединих језика. Многи домородачки језици у Африци и на другим континентима, осим Европе – једино у њој су сви језици научно обрађени, још нису истражени.

Језик није створен једном заувек, не постоји вечно. Попут живих бића, језик се рађа, развија, живи и нестаје. Изумирањем одређених заједница изумире и њихов језик. Језик једног народа живи дотле док живи његов последњи припадник а који говори тим језиком. Говори се о неравномерној распрострањености језика у свету. Одувек се постављало питање: на којем континенту или на којим просторима има највише језика. Лингвисти су делимично одговорили на то питање. У Африци и Азији има око 1.400 језика, у Северној и Јужној Америци око 700, на великом простору Пацифика око 1.200 а на Средњем истоку и Европи око 70. Процентуално говорећи, само 1,5% свих језика света припада европским језицима. У Индији се говори око 200 језика, у Индонезији око 300, а у афричкој држави Нигерији говори се око 400 језика. Прави куриозитет представља држава Папуа Нова Гвинеја: она има нешто више од пет милиона становника који говоре око 750 језика.

Такође је занимљиво питање који су језици данас у свету најраспрострањенији. Узме ли се у обзир подела језика на матерње и стране није тешко утврдити да је кинески језик најраспрострањенији, тј. има највећи број говорника на матерњем језику, што је и логично, јер Кина има више од милијарду и двеста милиона становника. Од савремених страних језика, свакако, енглески језик је најраспрострањенији. Данас

је билингвизам или вишејезичност веома развијен у свим крајевима света. Због великих миграција и емиграција, због националног промискуитета и покретљивости становништва широм света јавља се све већи број билингвалних говорника као и оних који не знају који им је језик матерњи, а који страни.

Језик и говор

Неопходно је разликовати категорије језика и говора, мада их неки поистовећују. Док је језик систем знакова којима се људи споразумевају, говор је индивидуално коришћење језика – то је звучна манифестација језика или, то је звучна реализација језика човека као појединца. Говор је, дакле, гласовна комуникација, изговарање речи и реченица, то је језик у пракси или, како каже један лингвиста, језик у акцији. Значи, говор је вербално коришћење језичких знакова од стране појединца. Језик је хомогени систем знакова одређеног колектива, одређене заједнице – према томе, он је друштвена категорија а говор је индивидуална категорија, он је појединачан.

Говор се састоји од говорно-физиолошких, акустичко-фонетских и графичких вредности. Према томе, говор може бити усмени и писани или писмени. Усмени говор је вербално остварење језика а писмени говор или писање остварује се употребом графичких средстава. Постоји и гестовни говор, заснован на гримасама и гестикулацији. Све три врсте говора – усмени, писмени и гестовни, заправо, говоре о разним могућностима индивидуалне употребе језика.

Језик и говор се стално прожимају. Говор је звучна конкретизација језика а језик је производ говора, језик се остварује у говору. Однос између језика и говора, однос је између општег и посебног, између апстрактног и конкретног, између колективно-друштвеног и индивидуално-појединачног. Језик и говор су у потпуности условљени један другим. Један језик не би могао постојати да се не остварује у говору а говор не би постојао да не произилази из језика. „Језик је израстао као организација говора, говор се развио на бази језика – у сталном узајамном дејству и прожимању услед којег се мењају и једно и друго” (Бугарски, 1995: 16).

Говор и мишљење

Мислити и говорити две су различите категорије. Свака од њих има свој „простор” деловања независан један од другог. Човек може нешто да мисли и да то баш тако искаже. Када за неког кажемо да је искрен, то значи да каже оно што мисли. Али, није увек тако. Човек некада једно мисли, а друго говори, што значи да се мишљење и говор не подударaju. Наша мисао добија свој облик у језику, што значи језиком уобличавамо мисли, осећања и идеје. Како примамо неку језичку поруку зависи од многих околности, а понајвише од тога како је она језички уобличена. То значи да можемо говорити једно, а мислити друго.

Однос између језика, говора и мишљења веома је сложен. Има истине у познатој мисли да се наши поступци и однос с околином крију у језику и да се наше тајне намере такође крију у језику. Познато је да се писци жале како не могу увек да изразе језиком оно што мисле и осећају. То значи да је језик немоћан пред бујним светом пишчевог уметничког стварања. Многи песници су „оптуживали” језик, управо зато што им није омогућио одговарајући израз одређених мисли и осећања.

Поставља се питање: да ли језик може постојати независно од мишљења? Језик нам помаже да мисли изражавамо јасније и прецизније. Мисао и језик или мисао и говор, не могу једно без другог. Ипак, језик се схвата као основно средство мишљења.

Теоретичари однос говора и мишљења виде на три начина:

1. говор је одвојен од мишљења и њихов развој се одвија независно једно од другог;
2. говор се подудара с мишљењем;
3. говор је условљен покретима говорних органа па се и мишљење формира под утицајем тих покрета.

Иако има оних који мишљењу дају примат над језиком и говором, понајбоље је рећи да су те две категорије у нераскидивој вези и прожимању.

Говорни и писани језик

Одавно је познато да се говорна реч по много чему разликује од писане. „За један минут говора може се отпремити у просеку, 100 речи; за један минут обичног(тихог) читања 250 речи, а брзим читањем 600 речи” (Васић, 1980:17). Писање је графичко бележење говора. Оно је временом добијало своје посебности које су га удаљавале од говорног изражавања.

Изгледа да је природа обдарила појединце да су бољи говорници него писци. Има појединаца који изванредно говоре, иако нису довољно образовани, али има писаца који су постигли изванредне резултате у књижевности, а веома су лоши говорници. Наш нобеловац Иво Андрић створио је дела високе уметничке вредности, али се није прославио као говорник, што је и сам признавао. Напротив, увек је писао своје говоре, више је веровао у снагу писане речи. То не значи да се беседништво или лепо говорење не може научити.

Припадамо времену када се много више пажње у свакодневnoj комуникацији посвећује говорењу, мање писању. Прецизни истраживачи сазнали су да човек данас 75% свакодневне комуникације посвећује говору а само 25% писаном изражавању. Друго истраживање, обављено у једној административној институцији, показало је следеће: службеници 16% свог радног времена користе на читању, 45% на слушању, 30% на говорењу а само 9% на писању.

Узмемо ли у обзир посебности усменог и писаног говора, чињеницу да се међусобно прожимају и условљавају и да нису идентични, указаћемо на њихове битне карактеристике:

1. усменим изражавањем се брже преносе поруке;
2. усмени говор је ефикаснији;
3. усмени говор је чешћи (око 75%, па и више, наше свакодневне комуникације чини усмено изражавање);
4. усмено изражавање има свој стил који се разликује од стила писаног изражавања;
5. усмено изражавање је обично дио ситуације у којој се користи (на њега утичу средина и вријеме), а то није случај са писменим изражавањем;

6. информација говором је слојевита, а писмом линеарна;
7. писмено изражавање омогућава да се мисаоне грешке отклоне прије или у току писања, а код усменог изражавања то није могуће;
8. писање је монолошко изражавање, те у току изражавања читаоци не утичу на формирање мисли;
9. говорни израз је природнији, а писани умјетан;
10. писмени текст се много брже преноси у мисао него усмени (брже се чита него говори)”
(Савић, 1996:24).

Процес комуницирања, кодирање и декодирање

Свака врста комуницирања или саопштавања одређеног мисаоног или чулног садржаја значи преношење неке поруке. Процес споразумевања подразумева следеће елементе:

1. говорника (пошиљаоца поруке);
2. слушаоца (примаоца поруке);
3. поруку (обавест, обавештење);
4. комуникациони канал;
5. код.

Када изговоримо реченицу „Донеси ми књигу”, у свести говорника који жели да пренесе одређену поруку – заповест, захтев, молбу, одиграва се одређени процес. Пре него што је послао поруку, у свести говорника или пошиљаоца ствара се „слика” или представа књиге (појам књиге) и радње везане за њу. Та „слика” или представа надражује нервни систем, преко којег долази до покретања говорних органа који производе гласове и гласовне целине. Говорник или пошиљалац поруке гласовно и језички је формирао поруку „Донеси ми књигу” и њеним изговарањем покренуо је таласе, тачније речено, звучне таласе, који ударају у бубну опну слушаоца и надражују преко ува његов нервни систем. Нервни систем, тако надражен, ствара у свести слушаоца „слику” или представу књиге.

Видимо да процес слања поруке (стварање појма књиге – надраживање нервног система – покретање говорних органа – стварање гласа) тече обрнуто од процеса примања поруке (ударање звучних таласа у бубну опну – надраживање нервног система – стварање појма књиге). То значи да процес слања и примања поруке пролази кроз три фазе:

1. стварање „слике”, представе или појма – психолошка фаза;
2. надраживање нервног система – физиолошка фаза;
3. покретање говорних органа и стварање гласа – физичка фаза.

Фазе слања и примања поруке у процесу говорне комуникације одвијају се обрнутим редоследом:

ГОВОРНИК

1. психолошка фаза
2. физиолошка фаза
3. физичка фаза

СЛУШАЛАЦ

1. физичка фаза
2. физиолошка фаза
3. психолошка фаза

Сваки текст је нека врста писмом или словним знацима кодираних информација. Кодирање је, дакле, претварање неке идеје, мисли, сазнања или осећања у систем комуникационих знакова. Свака информација којом се човек користи прошла је одређени начин кодирања. У писаном кодирању свако слово је основна кодна јединица. Писање је, дакле, процес кодирања, а читање процес декодирања.

Природни језици – живи и мртви језици

Данас, зависно од разних услова и околности, неки језици су постали веома распрострањени у свету, користе се, или као језици масовне комуникације или као језици науке и уметности. Они су великим бројем својих корисника превазишли матични народ или државу и постали су тзв. светски језици. Статус светских језика мењао се од једне до друге епохе, зависно од друштвене моћи тог народа или зависно од тога какав је тај језик и да ли преноси одређене културне вредности допадљиве за ширу говорну или читалачку публику. Светски језици су језици широке комуникације и значајне међународне распрострањености.

Језици се према свом настанку могу поделити на две велике групе: на **природне** и **вештачке језике**. Природни језици су настали природним путем, сами по себи, у одређеном развојном периоду а вештачки језици су свесно стварани из одређених потреба. Уобичајена је подела природних језика на **живе** и **мртве**.

Данас су светски или интернационални језици: енглески, француски, немачки, руски, шпански, кинески – у последње време, италијански и други. По правилу то су **живи језици** – а то су језици који се данас употребљавају као говорни или разговорни језици неких народа или језичких заједница, који се мењају и прилагођавају одређеном времену и простору. Енглески језик је лингвистички феномен данашњице, то је највероватније најраспрострањенији језик изван своје матичне језичке постојбине, тј. Велике Британије. То је данас, највероватније, најизразитији светски језик. Томе је допринело широко енглеско говорно подручје, посебно узевши Велику Британију, Сједињене Америчке Државе и Аустралију у којима је тај језик матерњи а у свим другим крајевима света „енглески” се, углавном, користи као страни језик. Изгледа да је енглески језик постао комуникацијски језик савремене цивилизације. Где се год човек нађе широм света, без обзира на идеолошке, политичке и расне карактеристике одређене заједнице, може се споразумевати енглеским језиком. Али, енглески језик је у непрестаном процесу еволуције, стално се мења, па отуда настају његове језичке варијанте: америчка и аустралијска варијанта тога језика. Рачунарска техника и наука, језички гледано, управо је заснована на енглеском језику. Због тога се за савремену цивилизацију каже да је у њој енглески језик постао савремени класични језик.

Данашњи човек осећа велику потребу за коришћењем једног или више светских језика. То није само питање личне културе и образовања појединца већ и његова потреба да се са одговарајућим језиком, који није његов матерњи језик, комуницира ради културних, научних и ширих друштвених потреба.

Насупрот живим језицима постоје тзв. **мртви језици**. То су језици који се у неком времену не користе више као говорни језици одређених народа. Ти су језици у неком минулом временском периоду били живи језици, или је бар у већини случајева тако, па су из одређених разлога изумирали и у потпуности нестали као говорни језици. Језике